

Ҳаж ҳақида (2)

05:00 / 16.01.2017 3544

ИБРОҲИМ ВА НУҲ АЛАЙҲИССАЛОМЛАРНИНГ ҲАЖЛАРИ

Абу Бакр Байҳақий раҳматуллоҳи алайҳ Амр ибн Зубайр розияллҳу анҳудан бу мавзуга доир мурсал ҳолдаги ҳадисни ривоят қилганлар. Унинг хulosаси шуки, Солиҳ ва Ҳуд алайҳиссаломлардан бошқа барча пайғамбарлар Каъбатуллоҳни ҳаж қилганлар. Нуҳ алайҳиссалом ҳам Байтуллоҳни тавоғ қилганлар. Тӯфон тарқалгач Байтуллоҳнинг ўрнида қум уйимларидан бошқа бирор нарса қолмаган эди. Аллоҳ таоло Иброҳим алайҳиссаломга Каъбатуллоҳнинг жойини билдиригач, Аллоҳнинг билдириган белгисига биноан Каъбатуллоҳни қуриб битказдилар ва ўзлари у ерни ҳаж қилиб: “Аллоҳнинг ҳукми билан инсонларга ҳаж қилишни” эълон қилдилар. Шундан сўнг Иброҳим алайҳиссаломдан кейин келгувчи барча пайғамбарлар Байтуллоҳни ҳаж қилдилар.

أَمْ إِلَيْتُ يَبْلَلِ الْجَحَّ دَقَّ وَ إِلَيْتُ بَنْ نَمَّ أَمْ : لَاقُهُنْ أَنْعُمْ لَلْأَيْضَرِ رْيَبْ زَلَانْبَ وَرْعَ نَعْ بَأَصَأْ قَرْغَلَا نَمَّ نَأَكَ أَمْ ضَرَالَا نَمَّ نَأَكَ ۝مَلَفْ حُونْ هَجَّ دَقَلَ وَحَلَّ أَصَوْ دُوهْ نَمَّ نَأَكَ مَالَسْلَاهْ يَلَعْ دُوهْ مَلَلَ اَشَعَبَ فَعَارْمَحَ وَبَرْتَيَبْ لَا نَأَكَ وَضَرَالَا بَأَصَأْ أَمْ تَيَبْ لَا مَلَلَهْ وَبَ ۝مَلَفَتَأَمْ تَحْ هَجَّ حَيْ مَلَفَهْ يَلِإِ مَلَلَهْ اَهَضَبَقَ تَحْ وَمَوْقَ رَمَأَبَلَعَ اَشَتَفَ مَلَلَهْ دَعَبَ قَبَيْ مَلَهْ تُهَجَّ مَالَسْلَاهْ يَلَعَ مَهْارْبَ إِلَهْ جَحَّ إِلَهْ دَعَبَ قَبَيْ بَنَهْ جَحَّ مَالَسْلَاهْ يَلَعَ مَهْارْبَ إِلَهْ.

Урва ибн Зубайр розияллҳу анҳудан ривоят қилинади:

“Солиҳ ва Ҳуддан ташқари барча пайғамбарлар Байти ҳаж қилганлар. Нуҳ алайҳиссалом ерни сув посганда ҳаж қилдилар. Шунда ерга етган ғарқ бўлиш Байтга ҳам етган эди. Натижада Байт қизил қум тепалиги бўлиб қолди. Аллоҳ таоло Ҳуд алайҳиссаломни юборди, Аллоҳ уни қабз қилгунича ўз қавмини иши билан банд бўлиб, то вафот этгунларича ҳаж қилмадилар. Аллоҳ таоло Иброҳим алайҳиссаломга уни жойни билдириган эди, ҳаж қилдилар, сўнг ундан кейин келган барча пайғамбар ҳаж қилдилар” (Байҳақий ривояти).

МУСО АЛАЙҲИССАЛОМНИНГ ҲАЖЛАРИ

Абу Бакр Байҳақий раҳматуллоҳи алайҳ Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анхудан мавқуф ҳолатдаги бир ҳадисни ривоят қилғанлар. Мусо алайҳиссалом эллик минг Баний исроилликлар билан Байтуллоҳни ҳаж қилғанлар. Имом Шофии раҳматуллоҳи алайҳнинг айтишларича, бирор пайғамбар эҳромсиз Байтни тавоғ қилмаганлар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам Макка фатҳидан бошқа барча ўринда эҳромсиз ҳарамга кирмаганлар.

Байҳақий раҳматуллоҳи алайҳ “Шуъаби иймон”да Урва ибн Зубайр розияллоҳу анхудан мурсал ҳолатдаги бир ҳадисни нақл қилғанлар. Унда айтилишича, Иброҳим алайҳиссаломга Байтни белгиси айтилганда, уни таъмирлашга киришдилар ва уни ўз ниҳоясига етказғанларидан кейин Байтни ҳаж қилдилар. Шундан кейин, Иброҳим алайҳиссаломдан кейин келган барча пайғамбарлар Байтни зиёрат қилдилар.

مَالِّس لِإِيَّلَعَ نَأْرَمْعُنْبَى سُومَّحَ : لَأَقُونَعُهُلَلَا يَضَرِ دُعْسَمَنْبَهُلَلَا دَبَعَنَعْ
ىَبَلُي وُهَوَنَأَتَيْنَأَوَطَقَنَأَتَءَابَعَهُيَلَعَوَلَيَئَأَرَسَإِنَبَنَمَفَلَأَنَيَسْمَخَىفَ
فَأَشَكَأَيَلَكَيَدَلَكَنَأَلَكَدَبَعَأَنَأَلَكَيَبَلَكَرَوَأَدَبَعَتَكَيَبَلَمَلَلَكَيَبَلَ
نَعَأَنَلَكَحُيَمَلَوَ : لَأَبَجَلَأُهَمَحَرَرَعَفَشَلَأَلَأَقَ { شَ } . لَأَبَجَلَأُهَمَحَرَرَعَفَلَأَقَ بَرَكَلَا
لُخَدِيَمَلَوَأَمَأَحَلَإِلَيَطَقَدَحَأَثَيَبَلَأَعَجَنَأَ : نَيَلَأَخَلَأَمَمُأَلَاَلَوَنَيَيَبَنَلَاَنَمَدَحَأَ
دَحَتَفَلَبَرَحَىفَالِإِمَأَحَلَإِلَهَنَمَلَعَكَمَمَلَسَوَهَيَلَعَهَلَلَأَلَصَهَلَلَأَلَوَسَرَ

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анхудан ривоят қилинади:

“Мусо ибн Имрон эллик минг бани исроил ичида ҳаж қилдилар. Эгниларида қатвониянинг икки абоаси бор эди. У “лаббайкаллоҳумма лаббайк лаббайка тааббудан ва риққан лаббайк. Ана абдука ана ладайка ладайка яаа кашшаафал кураби” деб талбия айтдилар. Бас уни тоғлар ижобат қилди”. Шофии раҳматуллоҳи алайҳ: “Ўтган пайғамбар ва умматлардан бирортаси Байтга эҳромсиз кирмаганлар” деб ҳикоя қилғанлар. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам Макка фатҳидан бошқа бирор ўринда эҳромсиз кирмаганлар” деди.

НУҲ АЛАЙҲИССАЛОМНИНГ КЕМАЛАРИНИ ТАВОФИ

Худ сурасининг 41-44 оятлари борасида “Тафсири мазҳарий”, “Тафсири қуртубий” ва “Маъорифул Қуръон” каби тафсирларда Нуҳ кемаси билан, Нуҳ тўфонига доир қуйидаги ривоят келтирилган. Нуҳ алайҳиссалом иймон келтирган кишилар билан махлуқлардан олиб кемага чиқдилар. Кема

ражабнинг ўнинчисидан муҳаррам ойининг ўнинчисигача Ироқнинг Мавсил ва Армарнистондан ўтиб Маккага кириб келди ва байт устини етти марта айланиб, Ироқнинг Жудий тоғи чўққисига бориб тўхтади (Маъорифул Қуръон).

Аллоҳ таоло дунёнинг бирорта жойига бермаган иззат ва азamatни Байтуллоҳга ато қилди. Дунёдаги барча инсонлар юзлаб машҳур иморатларни билмаслари мумкин, лекин Байтни албатта биладилар

ب ترجو بجر نم تضم رشع ل ۋەن يىفسىلا بىكىر مالسلا ھىلۇ احون نأ يورو
نم ھۆللا ھەعفر دقو اعېس ھب تفاطف تىپلىپ ترمۇ، رەشأ ۋەتىس ۋەن يىفسىلا
موصلاب ھەعم نم یىمچ رمأو، حون ماصف، ئاروشاع موي اوطباھو، ھەعضوم يقىب و قرغلا
ل جو زع ھەل لاركش.

Ривоят қилинишича, Нуҳ алайҳиссалом кемага ражабнинг ўнинчи куни миндилар ва кема олти ой сузиб, Байтни етти марта тавоф қилди. Аллоҳ Байтни ғарқ бўлиб кетишдан кўтариб, ўрнини қолдирди. Улар ашуро куни тушдилар. Нуҳ алайҳиссалом Аллоҳ таолога шукр қилиш учун рўза тутдилар ва ўzlари билан бўлган барчага рўза тутишга амр қилдилар.

БАЙТУЛЛОҲНИ ҚУРИЛИШИ

Байтуллоҳнинг қурилишига доир кўплаб муҳаддис ва муфассирлар томонидан ривоятлар нақл қилинган. Уларнинг барчасини бир жойга тўплаб қаралса, Байтни ўн маротаба таъмирланганлиги аниқ бўлади. Улар ҳақида ибн Ҳажар Асқалоний ўzlарининг “Фатҳул борий”, Бадруддин Айний ўzlарининг “Умдатул қорий” асарларида нақл қилиб келтирсанлар. У ривоят “Ийзоҳут Таҳовий”да ҳам муҳтасар тарзда нақл қилинган. Улар қуйидагилар:

1. Одам алайҳиссалом яратилишидан илгари фаришталар Аллоҳ таолонинг амри билан Байтни қурганлар;
2. Одам алайҳиссалом ерга тушганларидан кейин Аллоҳнинг амри билан Байтни таъмирлаб, уни тавоф қилганлар;
3. Шийс алайҳиссаломнинг қуришлари;
4. Нуҳ тўфонидан кейин Каъбатуллоҳнинг асари ҳам йўқ бўлиб кетади. Шунда Аллоҳ таолонинг амри билан Иброҳим ва Исмоил алайҳиссаломлар қайтадан қуришади;

5. Амолиқа қабиласи томонидан қурилиши;
6. Журхұм қабиласи томонидан қурилиши;
7. Қусай ибн Килоб томонидан қурилиши;
8. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам 33 ёшга киргандаридан Қурайш қабиласи томонидан қурилиши;
9. Абдуллоҳ ибн Зубайр розияллоҳу анхұ Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам истакларига мувоғиқ Байтни қурғанлар. Наби соллалоҳу алайҳи васаллам ҳажжатул вадоъда Оиша онамизга: “Келгуси йил тирик бўлсам кириб чиқиш осон бўлиши учун Каъбатуллоҳни шарқига ва ғарбиға эшик қўйяман ва ҳатиймни унга қўшиб қўяман” дедилар. Лекин, келаси йили икки олам сарвари Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам оламдан ўтдилар. Абдуллоҳ ибн Зубайр розияллоҳу анхұ Маккага волий бўлғандаридан Расулуллоҳ хоҳлаганларидек Байтни қурдилар ва ҳозирда мавжуд бўлган эшик рўпарасига яна бир эшик қилдилар. Унинг асари ҳозир ҳам билиниб туради;
10. Ҳажжож ибн Юсуф Маккаи мукаррамага ҳужм қилиб, манжаниқ ва турли ўқлар билан Каъбани ўқقا туттиритириб, Абдуллоҳ ибн Зубайр розияллоҳу анхуни шаҳид қилдирди ва Каъбатуллоҳни буздириб, Қурайш томонидан қурилганда Каъба қандай ҳолатда бўлса, ўша ҳолатга қайтарди ва ҳатимни Байтдан ажратиб қўйди ҳамда ғарбий эшикни беркитиб ташлади. Ҳозирги кунда Каъба Ҳажжож томонидан қурилган кўринишдадир. Ҳорун Рашид Каъбани Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам хоҳлаганлари тарзда қуришни истаган пайтда Имом Молик раҳматуллоҳи алайҳ: “Каъбани қайта қуриш жоиз эмас. Агар унга рухсат берилса, ҳар подшоҳ ўзи истагандай уни қуришга ҳаракат қиласи” дедилар[1].

هيلع مدآ ءانب :اهنم و .مالسلا مهيلع ئوكئالملاءانب :اهنم تارم رشع تينب اهنأ :اهنم و .مالسلا هيلع ميارب ا ليلخلا ءانب :اهنم و .دالوأ ءانب :اهنم و .مالسلا ءانب :اهنم و .بالك نب يصق ءانب :اهنم و .مرج ءانب :اهنم و .قلامعلاءانب اهنم و .نعن هللا يضر يدسألا ماعللا نب ريبزل نب هللا دبع ءانب :اهنم و .شىرق يفقطلا فسوئي نب جاجحلا ءانب.

“Каъба үн маротаба қурилғандир. Улар қуийдагилар: Фаришталар, Одам алайҳиссалом, Иброҳим алайҳиссалом, Амолиқа қабиласи, Журхұм қабиласи, Қусай ибн Килоб, Қурайш қабиласи, Абдуллоҳ ибн Зубайр розияллоҳу анхұ, Ҳажжож ибн Юсуфлар томонларидан

қурилган”[\[2\]](#).

نَبِاً لَعَفَ امْ يَلَعَ بْعَكْلَا دِيْغُيْ نَأْ دَارَأْ نَأْ رُوْصَنْمَلَا وَأْ يَدْهَمَلَا دِيْشَرْلَا نَعْ كَرَتَفَ كُولُمْلَلَ بَعْلَمَ رِيْصَيْ نَأْ شَخْ لَقَوْكَلَذَ يَفَ كَلَامُهَدَشَانَفَ رِيْبَزَلَا.

“Рашид ёки Маҳдий ёки Мансурлардан бири Ибн Зубайр розияллоху анҳу қилгани каби қайта қуришни хоҳлаган эди, Имом Молик раҳматуллоҳи алай унга бу борада хитоб қилиб: “Подшоҳлар учун бу ўйин бўлиб қолишидан қўрқаман” дедилар. Шунда у тарк қилди”[\[3\]](#).

МАККАИ МУКАРРАМА ВА МАДИНАИ МУНАВVARA ҚАНДАЙ ҚИЛИБ АЗИЗ ВА МУКАРРАМ ШАҲАРЛАРГА АЙЛANIБ ҚОЛДИ

ام» : ملسو هيلع هللا ىلص هللا لوسر لاق : لاق ام هن ع هللا يضر سابع نبا نع كريغ تنكس ام ، كنم ينوجرخا كموق نأ الولو ، يلإ كبح أو ةدلب نم كبي طا.

Ибн Аббос розияллоху анҳумодан ривоят қилинади:

“Сендан зиёда пок ва муқаддас шаҳар бирор жойда йўқ ва мени наздимда сендан зиёда маҳбуб ва суюкли шаҳар ҳам бирор жойда йўқ. Агар қавмим мени сендан чиқармаганларида эди، сендан бошқа жойни ўзимга маскан тутмаган бўлар эдим” дедилар” (Ибн Ҳиббон ривояти).

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи васалламларнинг қадамлари сабабли бир неча шаҳарлар шарафли ва азamatли шаҳарга айланди. Энди, қиёматгача ўша шаҳарларнинг азamatи бардавом бўлади. Аллоҳ таоло Маккаи мукаррамани шарафли ва пок жой қилди. Аллоҳ амри билан Иброҳим алайҳиссалом ўз хонадонини у ерга жойлаштириди ва унинг азamatини дунёга ёйдилар. Шунингдек, Иброҳим алайҳиссалом ўзларининг биринчи аёллари билан Қуддусда яшадилар. Шу сабабли у ердан Пайғамбарлар силсиласи чиқди ва у шаҳар ҳам иззатли ва шарафли шаҳарларга айланди. Ҳижратдан илгари Мадинанинг на иззат ва на шарафи бор эди. Унинг эски номи Ясриб эди. У ерда турли касалликлар ва ўлатлар кенг тарқалган эди. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам у ерга ташриф буюрганларидан кейин, у ерни Мадина деб номладилар. Пайғамбаримиз барокатларидан у ерда тарқалган турли ўлатлар барҳам топиб, барокатли ва файизли шаҳарлардан бирига айланиб, у ер Мадинаи тойиiba номини олди. Мадинаи мунаваранинг ҳудуди ҳам Маккаи мукаррама каби ҳарамга

айланди. Ҳозирга келиб, бутун дунёдаги мусулмонлар у ерга боришни ўзлари учун шараф деб биладилар. Буларнинг барчаси пайғамбаримиз Набий соллаллоҳу алайҳи васалламни Маккадан Мадинага ҳижрат қилганликлари сабаблидир.

ُمْلُك قَلْخَلِ رَيْخَلْ كَيْفَصِىلْعَادْ مَلْسَوْلَصْ

اَرِيَثَكَهَلْ دَمْحَلْ اَوْ اَرِيَبَكُرَبَهَلْ لَهَلْ لَهَلْ

اَلِيَصَأَوْ ئَرْكُبَهَلْ لَهَلْ نَاحْبُسَوْ

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

ИККИ ҲАРАМДАГИ ТАБАРРУК ЖОЙЛАР ВА МАШҲУР АМАЛЛАРНИНГ ИСТИЛОҲЛАРИ

تَأْيِيدِيْف (96) نِيْمَلْأَغْلَلِ يَدُهُوْ أَكْرَابُمَّلْكَبِ يَذْلَلِسَانَلَلِ عَضُوْتِيَبَلْوَأَنِإِنْ
عَاطِطِسِنَمِتْيَبْلَأَجَسَانَلَا يَلْعَهَلَلَوْأَنَمَّا نَكُولَهَارِبِإِمَاقَمُتَأَنِيَبَ
نِيْمَلْأَغْلَلِنَعَهَلَلِنِإِفَرَكَنَمَوْأَلِيَبَسِهِيَلِإِ (97)

“Уларнинг ҳаётга энг ҳирс қўйган одамлар эканлигини биласан. Мушриклардан бирлари минг йил умр кўришни сужди. Аммо узоқ умр кўриши уни азобдан қутқармайди. Ва Аллоҳ уларнинг қилаётганларини кўрувчиidir. Жиброилга душман бўлганларга айт, албатта у(Қуръон)ни сенинг қалбингга Аллоҳнинг изни билан, ўзидан олдингини тасдиқловчи ва мўминлар учун ҳидоят ва башорат қилиб туширди” (Бақара 96-97 оятлар).

Аллоҳ таоло Маккаи мукаррамада ибрат ва ҳидоятга восита бўладиган кўплаб табаррук мақом ва нарсаларни барпо қилди. Шунинг учун ҳожилар у ердаги табаррук жой номлари ва у ерда айтиладиган лафзларни яқиндан билиб олишлари лозим. Агар у ерга тегишли истилоҳлар маъноларини яқиндан билиб, тушуниб олишмаса ҳаж амалларини бажаришаётганда кўплаб камчиликларга йўл қўйишларига тўғри келади. Шу боис бу ўринда табаррук жой ва амалларнинг истилоҳларини шарҳлаш зарурати юзага келди. Улар қўйидагилар:

Эҳром: Эҳромнинг маъноси бирор нарсани ҳаром қилишdir. Ҳожи ҳаж ва умра нияти или талбия айтса, унинг зиммасига эҳромдан илгари ҳалол бўлган баъзи ишлар ҳаром бўлади. Шунинг учун унга эҳром дейилади. Одамлар орасида икки алоҳида-алоҳида матодан иборат ҳожилар

ишлатадиган нарсага эхром дейилади. Лекин, бу мажозийдир. Ҳақиқатда эса, бу эхром эмас[4]. Ҳаждаги эхром намоздаги такбири таҳрима кабидир, яъни намозни ният қилиб Аллоҳу акбар лафзини айтиш билан намозга кирилади. Шунингдек, ҳаж ёки умрани ният қилиб, талбия айтиш билан эхромга кирилади.

Ифрод: Мийқотдан фақат ҳаж қилиш учун ёки Маккаликлар ҳарамдан эхромга киришлари ифрод ҳажи дейилади. Бундай киши қурбонлик куни жамраи ақаба, яъни катта шайтонга тош отгандан кейин эхромдан чиқади ва бундай ҳожига муфрид ҳаж қилувчи дейилади[5].

Оғоқий: Мийқот ташқарисидан ҳаж ёки умра қилиш учун ҳарами шарифга келган ҳожига айтилади. Масалан, Ўзбекистон, Миср, Шом, Африка, Ҳиндистон ва Яман каби шаҳарлардан ҳаж ёки умра қилишга келган ҳожилари сингари[6].

Ҳаж ойлари: Шаввол, зул қаъда ва зул ҳижжанинг аввалги ўн кунларини ҳаж ойлари дейилади[7].

Ҳаром ойлар: Уруш ва жанжал ҳаром қилинган ойларга айтилади. Улар раЖаб, зул қаъда, зул ҳижжа ва муҳаррам ойлари[8].

Қурбонлик куни: Ўнинчи зул ҳижжанинг субҳи содиғидан ўн иккинчи зул ҳижжанинг қуёши ботгунича, яъни уч кунга айёми наҳр (қурбонлик кунлари) дейилади[9]. Қурбонлик сўйиш намоздан сўнг бошланади.

Ташрийқ кунлари: Ўн биринчи зул ҳижжадан ўн учинчи кунгача ташрийқ кунлари дейилади. Лекин, тўққизинчи зул ҳижжадан ўн учинчи кунгача, яъни беш кун такбири ташрийқ айтилгани учун ушбу беш кунга мажозан ташрийқ кунлари дейилган[10].

Ҳаж кунлари: Саккизинчи зул ҳижжадан бошлаб ўн иккинчи зул ҳижжа кунигача айёми ҳаж (ҳаж кунлари) дейилади. Ушбу беш кун ичida ҳажнинг барча нусклари адo қилинади. Шунинг учун ҳам ушбу беш кунга айёми ҳаж дейилган.

Изтибоъ (إِذْبَاع): Эхромнинг юқоридаги қисмини ўнг қўлтиқ остидан ўтказиб, чап елкага ташлаб, ўнг елкани очик қолдиришга изтибоъ дейилади.

Истилом: Қора тошни ўпиш ёки қўл билан ушлаш ёки қўл билан ушлаб, сўнг қўлни ўпиш ёки узоқдан қора тошга қўл билан ишора қилиб, сўнг

қўлни ўпишга истилом дейилади^[11]. Шунингдек рукни ямонийга қўл теккизишга ҳам истилом дейилади.

Салом дарвозаси: Сафо ва Марва тепалиги томонидан Байтуллоҳга кириб келинадиган эшикка айтилади. Байтуллоҳга биринчи маротаба шу эшикдан кириб келиш афзалдир. Билинг-ки, сафо ва марва тепалиги томонидан кўплаб дарвозалар бор бўлиб, уларнинг ҳар бирини номлари пештоққа ёзиб қўйилган. Набавий масжиднинг бир эшигининг номи ҳам бобис саломдир.

Фатҳ дарвозаси: Масжидул ҳаромнинг икки катта минораси ўртасида жойлашган катта дарвозага Бобил фатҳ дейилади. Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Байтуллоҳга Макка фатҳи куни ушбу дарвозадан кириб келганлар.

Умра дарвозаси: Ҳарамнинг икки минораси оралигига жойлашган катта дарвозанинг номи бўлиб, умра қазоси вақтида Расули акрам соллаллоҳу алайҳи васаллам ўша дарвозадан Байтуллоҳга кириб келганлар.

Фаҳд дарвозаси: Шоҳ Фаҳд томонидан қурилган, икки минора оралигига жойлашган катта дарвозага айтилади.

Абдулазиз дарвозаси: Икки катта минора орасидаги катта дарвоза бўлиб, у дарвозадан кирилса рукни ямонийнинг тўғрисидан чиқилади. Набавий масжиднинг бир дарвозасига ҳам боби Абдулазиз дейилади.

Билол розияллоҳу анҳу дарвозаси: Сафо тоғи билан Абдулазиз дарвозаси орасида жойлашган катта дарвоза бўлиб, уни устида бир минора қурилган. Юқорида келтирилган дарвозалардан ташқари Масжиди ҳаромнинг кўплаб кичик-кичик дарвозалари бўлиб, улар боби Мадина, боби ҳудайбия, боби бани Шайб кабилар. Масжиду ҳаромга кириш учун жами тўқсон бешта дарвоза мавжуддир.

Жаброил алайҳиссалом дарвозаси: Жаброил алайҳиссалом Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам хизматларига кирадиган Набавий масжиддаги бир дарвозага айтилади. У дарвозадан ташқарига чиқилганда Бақеъ қабристони тўғрисидан чиқилади. У дарвозадан ичкарига кирилганда ўнг қўл томонда, яъни шимолда суффа аҳлининг жойи бор. Чап қўл томонда эса, яъни жанубда Фотима розияллоҳу анҳонинг ҳужралари жойлашган. Ҳужрадан бироз юриб ўтилса, риёзул жаннатга ўтилади.

Аёллар дарвозаси: Набавий масжиднинг қадимги дарвозаларидан бўлиб, Жаброил дарвозаси томонидан бироз нарироқда жойлашган.

Абдулазиз дарвозаси: Бу ҳам Набавий масжиднинг бир дарвозасидир. Набавий масжиднинг машриқ томонида учта катта-катта дарвоза бўлиб, улар боби Жаброил, боби Нисо, боби Абдулазиздир. Уларнинг ичида боби Абдулазиз янги қурилган дарвозадир.

Умар, Мажидий ва Усмон розияллоҳу анҳумлар дарвозалари: Набавий масжиднинг шимолий томонида учта катта-катта дарвозалар бўлиб, улар Умар розияллоҳу анҳу, Мажидий раҳматуллоҳи алайҳ, Усмон розияллоҳу анҳу дарвозалари. Улардан Умар ва Усмон розияллоҳу анҳумлар дарвозалари Саъудия ҳукумати томонидан қурилган. Мажидий дарвозаси эса, Туркия ҳукумати султони Абдулмажийд Туркий томонидан қурилган бўлиб, у икки дарвоза ўртасида, яъни Умар розияллоҳу анҳу дарвозасининг ўнг, Усмон розияллоҳу анҳу дарвозасининг чап томонида жойлашгандир. Турклар томонидан Набавий масжидда қурилган иморатларнинг барчаси қизил рангдадир.

Боби Саъуд, боби Абу Бакр розияллоҳу анҳу, боби раҳма, бобис салом: Ушбу тўрт дарвоза Набавий масжиднинг мағриб томонида жойлашган бўлиб, улардан Саъуд ва Абу Бакр розияллоҳу анҳу дарвозалари янги қурилгандир. Қолган иккитаси қадимийдир.

Бадана: Тавофи зиёратдан илгари ҳожи аёли билан қўшилиб қўйса ёки жанобат, ҳайз, нифос ҳолатида тавофи зиёрат қилса, уни жаримасига бир тую ёки мол сўйиш вожиб бўлади. Шунга бадана дейилади.

Талбия: Унинг маъноси эҳромга кирган пайтда “лаббайка”ни айтишдир. Бу ҳақда “талбия” сарлавҳаси остида атрофлича сўз юритилади.

Такбийр: Унинг маъноси “Аллоҳу акбар (Аллоҳ буюк)” деганидир. Такбири ташрийқ лафзларини ўқишига ҳам такбийр дейилади[\[12\]](#).

Таҳлийл: “Ла илаҳа иллалаҳ”ни ўқишига айтилади.

Таҳмиид: “Алҳамду лиллаҳ”ни ўқишига таҳмиид дейилади.

Тасбийҳ: “Субаҳааналлоҳни” ўқишига тасбийҳ дейилади.

Таматтуъ: Ҳажнинг бир тури бўлиб, ҳаж ойларида мийқотдан умра қилишига эҳромга кириб, умра амалларини қилгандан кейин эҳромдан чиқади ва саккизинчи зул ҳижжа куни ҳажга эҳромга киради. Шундай

қилишга таматтуъ дейилади. Бу ҳақда “Таматтуъ” сарлавҳаси остида батафсил баҳс юритилади.

Танъийм: Маккаи мукаррамадаги бир тоғнинг номи танъиймдир. У ҳарам худудидан ташқарида жойлашган бўлиб, ҳажжатул вадоъда Оиша онамиз инилари Абдураҳмон ибн Абу Бакр розияллоҳу анҳу билан умрага эҳром боғлаш учун у тоғнинг этагига келганлар[\[13\]](#).

Жиърон (Жиъиррон): Маккадан 25 километр узоқликда жойлашган жойга айтилади. Маккадан машриқ томонга катта йўл ўтган бўлиб, у йўл Нажд, Ироқ ва Мадина йўли ҳисобланади. Ушбу катта йўлга “ал-хаттус саривъ” ҳам дейилади. Ушбу йўл орқали Ҳарамдан саксон киломер узоқликда Қарнул манозил мийқоти жойлашган. Ҳарамдан ушбу катта йўл орқали ўн олти километр юрилгандан кейин чап томонга, яъни шимолга бурилиш чиқади, у ердан Мадина томонга тўққиз километр юрилса, Жиъронага етиб борилади. Ушбу ерда Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Ҳунайн ва Ҳавозин қабилаларидан олинган ғанимат молларини тақсим қилиб, кечки пайт бу ердан умрага эҳромга кирганлар. Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўша пайтда Жиъронага тикилган чодирлари ўрнида ҳозир бир масjid қурилган бўлиб, одамлар у ердан умра эҳромига кирадилар.

Жамарот ёки жимор: Минодаги машҳур устунлар бўлиб, уларга тош отилади. Улар ичida Ҳарамга нисбатан энг охиргиси жамаратул кубродир. Уни жамаратул ақаба, жамаратул уҳро ҳам дейилади. Ундан кейингисини жамаратул вусто ва учинчисини жамаратулувло дейилади.

Жаннатул муъалло: Хадижа розияллоҳу анҳо билан Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг икки ўғил фарзандлари Маккадаги Жаннатул муъалло қабристонига дағн этилганлар. У ерга кўплаб саҳобийлар дағн этилганлар. У қабристон иккига бўлинган бўлиб, иккиси ўртасидан йўл ўтган. Ҳарами шариф томонидаги қисми етарлича каттадир. Лекин, уни қарама-қаршисидаги, яъни тоғ этагидаги бироз кичик бўлиб, қабристоннинг айни шу қисмида Хадижа онамизнинг мозорлари жойлашган. Ушбу қабристонга дағн этилиш яхши насибадир.

Жаннатул Бақеъ: Мадинаи мунаффарадаги катта қабристон бўлиб, у ерда минглаб саҳобий ва тобииналар дағн этилганлар. Жумладан, Фотима розияллоҳу анҳо, Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг барча аёллари, Усмон Ғаний, Абу Саъийд Худрий розияллоҳу анҳумлар у ерга дағн этилганлар. Бу қабристонга кўмилганлар яхши насибали инсонлардир.

نَأْعَطَتْسَا نَمَلَاقَ مَلَسَ وَهُيَلَعُ هَلَلَا هَلَصَ يَبَنِلَأْ نَعُهَنْ بَرَمُعَنْ بَرَنْعَ

Умар розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

“Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

“Ким Мадинада вафот этишга қодир бўлса, вафот этсин. Чунки, унда вафот этган кишини шафоат қиласман” дедилар” (Термизий ривояти).

Жабали Уҳуд: Мадинаи мунаvvара ташқарисидаги бир томонда жойлашган узун ва катта тоғ бўлиб, у тоғ этагида Уҳуд ғазоти бўлиб ўтган. Бу ерда Ҳамза розияллоху анҳунинг мозорлари бор. Уҳудда етмишта саҳоби шаҳид бўлиб, уларнинг мозорлари ҳам у ерда жойлашган. Ҳозирда у қабристонни тўрт томондан панжара билан ўраб қўйилган. Мадинага борган зиёратчи Уҳуд шаҳидлари мозорини зиёрат қилиши мустаҳабдир.

Жабали Абу Қубайс: Ҳажари асвад томонда жойлашган жуда катта тоғ бўлиб, Сафо тоғи Абу Қубайс тоғи этагида жойлашган кичик бир тоғди. Ҳозирда Абу Қубайс тоғи тепасида шоҳларнинг уйлари қурилган. Аллоҳ таоло биринчи бўлиб дунёда Абу Қубайс тоғини яратган. Нух тўфонидан кейин у тоқقا биринчи бўлиб, Абу Қубайс номли бир киши уй қурганлиги учун, тоғ ўша киши номи билан аталган.

Жабали Раҳмат: Арафот тоғи ёнбағридаги бир кичик тоғни номи бўлиб, у ерда икки ракъат намоз ўқиб дуо қилинса, дуони ижобат бўлишига сабаб бўлади. Арафа куни у тоғ жуда тиқин бўлади. Шунинг учун заъиф инсонлар у ерга тиқилмасликка ҳаракат қилиши лозим. Чунки, вафот этишларига сабаб бўлиши мумкин.

Жабали Қузах: Муздалифа майдонидаги кичик бир тоғ бўлиб, унинг этагида Масжиди машъари ҳаром қурилган. Арафотдан Муздалифага кетишда ўнг-чап томонда икки тоғ бўлиб, икки тоғ ўртасидан ўтиб борилганда икки тоғ тугаб, Муздалифа бошланади ва рўпарадан Қузах тоғи ҳамда Масжиди машъари ҳаром кўзга ташланади.

Жабали Сабийр: Жабали Сабийр борасида Термизий (Ж. I. – Б. 180.), Абу Довуд (Ж. I. – Б. 268.), Ибн Можа (Б. 217.) китобларида ҳадиси шарифлар зикр қилинган. Уларда ривоят қилинишича, мушриклар Муздалифадан Минога Сабийр тоғида қуёш ёришганини кўрмагунларича равона бўлмас эканлар. “Базлул мажҳуд (Ж. III. – Б. 169)”да ва Термизий ва ибн Можа

түпламида Сабийр тоғи борасида келган ҳадис ҳошиясида, у тоғни узун ва кенг ҳамда Муздалифадан Миногача чўзилган деб зикр қилинган. У тоғ Муздалифадан Минога боришда чап қўл томонда жойлашган. Маккаи мукаррамада ушбу ном билан бешта тоғ номланган.

“ат-Тарихул қавийм”да Сабийр тоғи борасида батафсил маълумот келган. У китобда Сабийр тоғи билан Маккадаги еттита тоғ номланиши зикр қилинган. Улар қуидагилар:

1. Сабийри нась; 2. Сабийри ашбараҳ; 3. Сабийри аҳдаб; 4. Сабийри аъраж;
5. Сабийри ғайноъ; 6. Сабийри хазроъ; 7. Сабийри занж.

Ушбу еттита тоғдан учтаси тўғрисида сўз юритиш лозим. Улар қуидагилар:

1. Сабийри нась – у узун ва кенг ҳамда машҳур тоғ бўлиб, Муздалифадан тўлиқ Минони кесиб ўтиб жамраи ақабагача чўзилган. У тоғнинг бир томони тўлиқ миногача, иккинчи томони тўлиқ азизия минтақасигача чўзилган. Ушбу тоғ борасида ҳадис китобларида мушрикларнинг воқеаси баён қилинган. Унда айтилишича, мушриклар Муздалифадан Минога Сабийр тоғига қуёш нури тушгандан кейин жўнашар эди дейилади. Мушриклар Сабийр тоғига қуёш тушишини кўп кутишганидан: “Эй, тоғ тезроқ ёриш, биз равона бўлайлик” дердилар.

Иккинчи тоғ, Сабийри ашбараҳдир. Учинчи тоғ эса, Сабийри аҳдабдир. Сабийри ашбараҳ билан Сабийри аҳдаб иккаласи ҳам Минода жойлашган бўлиб, бири иккинчисига улангандир. Минодан Муздалифа ва Арафот томонга борилса чап қўл томонда у икки тоқقا дуч келасиз. У икки тоғ Хайф масжиди қарама-қаршисида жойлашгандир. Агар сиз жамаротдан Муздалифа ва Арафотга юзланиб юрсангиз чап томонингизда шу икки тоғ жойлашгандир. Ўнг томонингизда эса, Хайф масжиди ва Насъ тоғи бордир.

Тўққизинчи зул ҳижжа куни Сабийри ашбараҳга қуёш нури тушган пайт ҳожилар Минодан Арафотга равона бўлишлари мустаҳабдир. Сабийри аҳдаб тоғи этагида Исмоил алайхиссаломни қурбонлик қилинаётганида осмондан бир қўчқор туширилган. У тоғ ҳам Хайф масжиди қаршисида жойлашган бўлиб, у жуда баланд ва кенг тоғдир. Сабийри аъраж билан Сабийри Ғайно Мино ён атрофида жойлашган икки тоғдир. Сабийри хадро Ҳарам шарифдан Жаннатул муъалло йўли билан Минога бориш йўлида жойлашган. Сабийри занж Маккаи мукаррамадаги Шабикия томонида жойлашган тоғ бўлиб, унда суданликлар истиқомат қилишади[14].

Жабали Савр: Маккаи мукарраманинг жанубида жойлашган жуда катта бир тоғ бўлиб, у Макка тоғларининг энг баланди ҳисобланади. Қаттиқ иссиқ пайтларда ҳам у тоғнинг тепаси салқин бўлади. У тоғ тепасида Савр ғори жойлашган. Мадинада ҳам бир кичик тоғнинг номи Савр ҳисобланади. У Уҳуд тоғи этагида жойлашган.

Жабали Ҳиро: Масжиду ҳарамдан олти километр узоқликда, жанубда жойлашган баланд тоғ бўлиб, у тоғнинг тепасида Ҳиро ғори жойлашган. У жойда Набий соллаллоҳу алайҳи васалламга илк ваҳий нозил қилинган. У ғордан Каъба кўриниб турар эди. Лекин, ҳозир Каъбани тўрт томони бино билан ўралгани учун Ҳиро ғоридан Каъба кўринмайди. Фақат, Масжидул ҳарамни шифтлари кўриниб туради халос.

Жабали Нур: Ҳиро тоғининг иккинчи номи Нур тоғидир. Бугунги кунга келиб, у тоғ Нур тоғи деган ном билан машҳур бўлиб қолган.

Жабали Қуайқиён: Каъба ҳатими томонидаги Абу Қубайс тоғи қарама-қаршисида жойлашган. Ҳарамнинг боби фатҳ ва боби умра орасидаги жойдан ташқарига чиқилса рўпарангизда ястаниб ётади. Ҳозирга келиб, у томонда Мадина ва Ҳудайбия эшиклари қурилган. У тарафдаги минтақаларни ҳозир шомия дейилади. Умра қазоси вақтида Макка мушриклари ушбу тоғ тепасига чиқиб: “Мадина истимаси уларни ҳолдан тойдирган” деб кузатиб туришган. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Каъбани уч маротаба рамл қилишга, яъни паҳлавонча юриб тавоғ қилишга буюрдилар.

Жабали Салъ: Салъ тоғи машҳур тоғ бўлиб, уни этагидан хандақ қазилган. Хандақ ғазоти у тоғ этагида бўлиб ўтган. У тоғ этагида олти масжид барпо қилинган эди. Уларни зикри қуйида келади^[15]. Ҳозир у масжидлар бузиб ташланиб, уларнинг ўрнига битта катта масжид барпо қилинган.

Жуҳфа: Робиғга яқин бир жойга айтилади. Унга Маҳийъа ёки Харбо ҳам дейилади. Пайғамбаримиз вақтларида бу жой ташландиқ бир жой бўлган. У Масжиди ҳарамдан 187 километр узоқликда жойлашган^[16]. У жой қурилиқлик орқали келувчи шом, миср, жазоир, судан, балғария, фаластин, германия, франция, биританияликлар учун мийқот ҳисобланади. Юқоридаги жойлардан қуруқлик орқали келувчилар Жуҳфадан эҳром боғлашлари вожибdir.

Жабали Қарн: Маккаи мұкаррамадан саксон километр узоқликда жойлашған бир жой бўлиб, Нажд ва кўрфазда жойлашған давлатлардан келувчилар учун мийқот ҳисобланади.

Жабали Яламлам: Маккаи мұкаррамадан бир юз ўттиз километр узоқликда жойлашған бир тоғ бўлиб, унга яқин шаҳарга Саъдия дейилади. Яман томондан келувчилар бу ердан эхромга кирадилар. Денгиз йўли орқали келувчи давлат фуқаролари Жиддага бу ер орқали ўтишади. Улар, Масқат, Покистон, Хиндистон, Бангладеш, Сингапур, Барма, Тайланд, Малайзия, Австралия ва бошқалар орқали келувчилар учун ҳам бу ер мийқот ҳисобланади. Лекин, Жидда уни қарама-қаршисида жойлашганлиги сабабли Жиддадан эхромга киришлари ҳам мумкин.

Ҳажари асвад: Байтнинг шарқий-жанубий бурчагида одам бўйи баробар баланд жойга девор ичига жойластирилган тош бўлиб, унинг тўрт томони кумуш билан қопланган. Қора тош қайсиdir замонда чиққан исёнкорлар томонидан бўлак-бўлак қилиб ташланган. Ҳозирда ўша бўлаклардан саккизтаси ўша халқа ичидаги туради. Агар ўша саккиз тош ўрнига кумуш билан ўралган жойни ўзини ўпса, ҳажари асвадни ўпган ҳисобланмайди. У тошни келиб чиқиш тарихи ҳақида қуйидаги ҳадисларда батафсил маълумот берилган:

يَلْعُبْ لِلَّا يَلْصَلْ لِلَّا لُسْرُتْ عَمَسْ لُوقَيْ نَعْ بَلْ لِلَّا دَبَعْ هَوْ لَوْ رُونْ هَرُونْ مَأْقَمْ لَأَنْ كُرْلَانْ إِلْ وَلَوْ

Абдуллоҳ ибн Амр розияллоҳу анҳу:

“Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

“Руҳи (қора тош) ва мақом (мақоми Иброҳим) жаннат ёқутларидан икки ёқут (тош) эди. Аллоҳ у иккисини нурини ўчирди. Агар у иккисини нурини ўчирмаганида, машриқ ва мағриб ўртасини албатта иккиси ёритар эди” деяётганларини” эшитдим” деди (Термизий ривояти).

تُوقَيْ نَمْ نَآتَتُوقَيْ مَأْقَمْ لَأَنْ كُرْلَانْ إِنْ إِلَّا قَمْ نَعْ بَلْ لِلَّا يَضَرِّ سَابَعْ نَبَرَنْ

أَمْ أَلْوَلَوْ، أَمْ هَرُونْ ئَفْطَضْ رَلَلَا يَفْ أَعْضُوْ مَأْمَهَلْ ءَامَّسْ لَانْمَ نَآنْ جَلَلَا

يَلَاعَتْ هَلَلَانْ آءِ ضْرَلَلَأَوْ ءَامَّسْ لَانْيَبْ أَمْ عَاصَلَ : أَمْ وَرُونْ نَمْ لَجَوْزَعْ هَلَلَانْ أَفْطَأْ

يَلَعْ مَدَدَدَحَأْوَ، أَمْ هَضَأَيْ بَدَشْ نَمْ أَوْلَأَلَتْ نَآلْلَاتَيْ ئَانَّكَفْ ءَمَالَسْ لَانْهَوْبَ

يَذْيَأْ نَمْ لَجَوْزَعْ هَلَلَانْ بَطَأْمَأْلَوَءَوبَ ئَاسَآنْئَسْ لَاهَيَلِإِهَمَضَفَ نَكُرْلَانْمَأْلَسْ لَانْ

نَكُرْلَانْ إِلَهَنْ جَلَلَانْمَءْيَشْ ضْرَلَلَا يَفْ سَيَلَوْ، صَرْبَلَلَأَوْ مَكَبَلَلَا أَزْبَأَلَهَيَلَهَاجَلَلَا

مَطْعَأَةَمَأَيْقَلَانْمَءْدَحَأَلْلُكَ يَتْأَيِّهَنْ جَلَلَانْرَهَوْجَ نَمْ نَآتَرَهَوْجَ أَمْهَنْإِفَ، مَأْقَمْ لَأَوْ

"عَافَ وَلَابَ أَمْهَافَأَوْ نَمَلَنَ آدَهُشَيِّنَ آتَفَشَوْنَ آنَيَعَ مُؤَلِّسْيَبُقَ يِبَأَنَمْ"

Ибн Аббос розияллоху анҳу:

"Рукн ва мақом жаннат ёқутларидан икки ёқутдир. Иккиси осмондан тушганида у иккисини нури бор эди. Ерга иккиси қўйилганида у иккисини нури ўчирилди. Агар у иккисини нурини Аллоҳ ўчирмаганида, албатта ер ва осмон ўртасини иккаласи ёритиб юборар эди. Аллоҳ таоло у иккиси билан Одам алайҳиссаломни ҳурсанд қилди. Иккиси жуда оқ бўлганлигидан ялтирас эди. Одам алайҳиссалом рукнни олиб, у(Каъба) билан дўст бўлиши учун ун (каъба)га қўшди. Аллоҳ азза важалла жоҳилият қўли билан муҳрламаганида кўр ва песни тузатар эди. Ер юзида рукн ва мақомдан бошқа жаннатдан бирор нарса йўқ. У иккиси жаннат жавҳарларидан икки жавҳардир. У иккисидан ҳар бири қиёмат куни Абу Қубайсдан улкан бўлиб келади. У иккисини икки кўзи, икки лаби бўлиб, иккисига вафо қилган кишилар фоидасига гувоҳлик берадилар" деди.

[1] Ийзоҳут Таҳовий. Ж. III. – Б. 629.

[2] Авжозул масолик. Ж. III. – Б. 475.

[3] Авжозул масолик. Ж. III. – Б. 486.

[4] Мустафоду ҳидоя. Ж. I. – Б. 217.

[5] Ал-Масолик фил маносик. Ж. I. – Б. 369.

[6] Ҳидоя. Ж. I. – Б. 214.

[7] Термизий шариф. Ж. I. – Б. 186.

[8] Термизий шариф. Ж. I. – Б. 186.

[9] Ҳидоя. Ж. IV. – Б. 214.

[10] Ҳидоя. Ж. IV. – Б. 214.

[11] Ғания жадийд. – Б. 103.

[12] Фатвои Маҳмудия. Ж. III. – Б. 541.

[13] Ийзоҳут Таҳовий. Ж. III. – Б. 642.

[\[14\]](#) Тарихул қавийм. Ж. II. – Б. 402.

[\[15\]](#) Мустафоду фатхул қадийм. Ж. III. – Б. 183.

[\[16\]](#) Тарихи Маккаи мұкаррама. – Б. 30.